MUSIQIY MEROSIMIZ – XALQIMIZ IFTIXORI

Abdurasulov Bahodir Saydurasulovich
Guliston davlat universiteti, 120100. Sirdaryo viloyati,
Guliston shahri, 4-mavze.
E-mail:bahodirabdurasulov@29gmail.com
Абдурасулов Баходир Сайдурасулович
Гулистанский государственный университет, 120100.
Сырдарьинская область, город Гулистан, 4-й микрорайон.
E-mail:bahodirabdurasulov@29gmail.com

Annotatsiya: O‘zbek xalq musiqasi hamda olimlarimizning yosh avlodda ma’naviy-axloqiy fazilatlarni shakllantirish haqidagi qarashlari ilmiy jihatdan o‘rganilgan va asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: Etiket, axloq, nafislik, mehribonlik, vatanparvarlik.

***Аннотация*:** В данной работе проведено научное исследование и обоснование узбекской народной музыки, а также идей наших ученых о формировании духовно-нравственных качеств молодого поколения.

Ключевые слова: этикет, нравственность, изысканность, доброта, патриотизм.

Kirish

Shu bilan birga, O‘zbekistonda demokratik huquqiy davlat va kuchli fuqarolik jamiyati qurishga barcha sa’y-harakatlarni yo‘naltirgan holda izchil, qat’iyatli va ketma-ket islohotlar amalga oshirilmoqda. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyev ta’kidlaganidek: “Bir haqiqatni hech qachon unutmasligimiz kerak: agar yurtimizda madaniyat va san’at rivojlanmasa, jamiyat ham rivojlanmaydi. Xalqimizning taraqqiyot darajasi, avvalo, milliy madaniyatimizga qarab baholanadi. Shu ma’noda madaniyat – xalqimiz va jamiyatimizning yuzidir. Mamlakatimiz uchun yangi qiyofa yarata boshlar ekanmiz, avvalo, milliy madaniyatimizni rivojlantirishdan boshlashimiz lozim1.”

Buning uchun, eng avvalo, yosh avlodni yuksak axloqiy madaniyatli va yuksak axloqiy fazilatli shaxslar etib tarbiyalash muammosi siyosiy, iqtisodiy, fuqarolik ahamiyatga ega bo‘lib, bu ma’naviy-madaniy sohadagi islohotlar jadal sur’atlarda amalga oshirilayotgan hozirgi davrda ayniqsa muhimdir. O‘zbekistonda yuz berayotgan o‘zgarishlar qator vazifalarni qo‘ymoqda.

Musiqa o‘qituvchilari ham, barcha sohalardagi kabi, katta qiyinchiliklarga duch kelmoqda. Musiqa san’ati estetik did va his-tuyg‘ularning tuganmas manbaidir. Bu inson qalbi va ongini rom etuvchi maftunkor olamdir. Shuning uchun inson doimo go‘zallikka intilishi va kundalik hayotda ushbu go‘zallik qoidalariga amal qilishi lozim.1 O‘zbekistonda o‘tkaziladigan musiqiy an’analar, tadbirlar va mahalliy marosimlar o‘zbek xalqining ijtimoiy-tarixiy taraqqiyoti, etnopsixologik xususiyatlari, hayotiy tajribasi va ijtimoiy qarashlarini shakllantirgan hamda asrlar davomida avloddan avlodga o‘tib kelgan. Shu tufayli o‘quvchi-talabalar va yoshlarda Vatanga muhabbat, odob-axloq, ma’naviyat, ma’rifiy-madaniy tarbiya hamda hujjatlar singdiriladi. O‘zbek xalqining musiqa madaniyati juda uzoq tarixga ega.

Qadim zamonlardan shakllangan sivilizatsiya taraqqiyoti davomida ikki daryo oralig‘ida xalq klassik musiqasi, an’anaviy professional musiqa, xalq kuylari, shuningdek, shakl va uslub jihatidan o‘xshash xalq va havaskorlik musiqiy merosi vujudga keldi. Ular bir-biri bilan chambarchas bog‘liq holda rivojlandi. Bu bizning musiqiy merosimiz bo‘lib, bugungi kunda ma’naviy madaniyatimizning musiqiy in’ikosi sifatida qabul qilinadi. “Ma’lumki, buyuk Turon zaminida musiqa madaniyati va ijrochilik san’atining rivojlanish tarixi qadim zamonlarda boshlangan. Sharqning buyuk allomalari Muhammad al-Xorazmiy, Abu Nasr Forobiy, Ahmad al-Farg‘oniy, Abu Ali ibn Sino, Pahlavon Mahmud, Mirzo Ulug‘bek, Alisher Navoiy, Zahiriddin Muhammad Bobur, Abdurahmon Jomiy,

1 **Konurova Leyla Ruslanovna.** Methods for developing the creative abilities of preschool children based on music therapy. (2025). *Texas Journal of Multidisciplinary Studies, 41,* 46-49. https://doi.org/10.62480/tjms.2025.vol41.5976.pp46-49

Najmiddin Kavkabiy, Darvesh Ali Changiy.2 Ular musiqa haqidagi risolalarida ijrochilik san'ati, musiqa ilmi va tarixi, cholg'u asboblarining tuzilishi, ijro uslublari, mahorat qonun-qoidalari to'g'risida qimmatli ma'lumotlar berganlar. Bu boy musiqiy merosning shakllanishi, o'z navbatida, nafis ishlangan cholg'u asboblarining ixtiro qilinishi va takomillashtirilishi orqali yuz berdi.

Adabiyotshunos N. Mallayev o'zining "O'zbek adabiyoti tarixi" asarida qadim zamonlarda mamlakatimizda musiqa badiiy adabiyot bilan parallel ravishda rivojlanganini, X–XII asrlarda tanbur, rubob, qobuz, zir, nay, karnay va surnay paydo bo'lganini qayd etadi. Bu karnay, aronan, qonun kabi torli, zarbli va puflama cholg'ular keng tarqalganini ko'rsatadi. Mamlakatimizning tarixiy shaharlarida o'tkazilgan arxeologik qazishmalar natijasida toshlarga o'yib yozilgan dutor, karnay, o'ng va nay kabi so'zlar, musiqa chalayotgan cholg'uchilarning tasvirlari, miniatyura asarlaridagi sozanda va hofizlarning tasvirlari ijrochilik san'ati mamlakatimizda qadim zamonlardan rivojlanganining isbotidir. Sharq xalqlarining makom, mug'om, dastgoh, navba, raga, kuy kabi musiqiy merosi og'izdan og'izga, avloddan avlodga o'tib kelgan. Tarixiy va ilmiy manbalarda keltirilgan ma'lumotlarga ko'ra, XIII–XVII asrlarda Markaziy Osiyo, Xuroson va Ozarbayjon xalqlari musiqasida quyidagi o'n ikki (duvozdah) maqom mavjud bo'lgan. Bular: "Ushshoq", "Navo", "Buzolik", "Rost", "Husayniy", "Hijoz", "Rohaviy", "Zangula", "Iroq", "Isfahon", "Zirafkand", "Buzruk". Mahmud Koshg'ariyning "Devonu lug'otit turk" asarida qadimgi turkiy xalqlarning bayram va marosimlardagi mehnat qo'shiqlari hamda qahramonlik qo'shiqlari namunalari keltirilgan bo'lib, bu o'sha davrlarda qo'shiqchilik janri rivojlanayotganini ko'rsatadi.

2 Dildora Baymuratovna. (2024). SAMARQAND DOSTONCHILIK MAKTABINING TARIXIY SHAKLLANISHI VA BAXSHI IJROCHILIGI AN'NALARINING TUTGAN O'RNI. "MUSIQA TA'LIMI VA SAN'ATINING BUGUNGI GLOBALLASHUV SHAROITDA MILLIY-IJTIMOIY AHAMIYATI: MUAMMO VA YECHIMLAR" (ASR), Tashkent, Uzbekistan. Academic Scientific Research Group. https://doi.org/10.5281/zenodo.14468858

Mamlakatimizning tarixiy shaharlarida o‘tkazilgan arxeologik qazishmalar natijasida toshlarga o‘yib yozilgan dutor, karnay, o‘ng va nay kabi so‘zlar, musiqa chalayotgan cholg‘uchilarning tasvirlari, miniatyura asarlaridagi sozanda va hofizlarning tasvirlari ijrochilik san’ati mamlakatimizda qadim zamonlardan rivojlanganining isbotidir. Sharq xalqlarining makom, mug‘om, dastgoh, navba, raga, kuy kabi musiqiy merosi og‘izdan og‘izga, avloddan avlodga o‘tib kelgan. Tarixiy va ilmiy manbalarda keltirilgan ma’lumotlarga ko‘ra, XIII–XVII asrlarda Markaziy Osiyo, Xuroson va Ozarbayjon xalqlari musiqasida quyidagi o‘n ikki (duvozdah) maqom mavjud bo‘lgan.

Bular: “Ushshoq”, “Navo”, “Buzolik”, “Rost”, “Husayniy”, “Hijoz”, “Rohaviy”, “Zangula”, “Iroq”, “Isfahon”, “Zirafkand”, “Buzruk”. Mahmud Koshg‘ariyning “Devonu lug‘otit turk” asarida qadimgi turkiy xalqlarning bayram va marosimlardagi mehnat qo‘shiqlari hamda qahramonlik qo‘shiqlari namunalari keltirilgan bo‘lib, bu o‘sha davrlarda qo‘shiqchilik janri rivojlanayotganini ko‘rsatadi. “…bu shunday musiqiy asarki, faqat uning klassik qismining o‘zidagina uch yuzdan ortiq kuy saqlanib qolgan; bitta cholg‘uchi bu gungi kunda o‘n beshga yaqin cholg‘u asbobiga ega; faqat musiqaning o‘zi o‘rganishga arziydigan nazariya va uslubga ega; uni ulug‘lovchilar haqiqatni aytadilar. Yurtimiz xalqi hozir mutlaqo yangi jamiyatda va yangi turmush tarzida yashamoqda. Xalqimizning qalbida, tafakkurida va tasavvurida o‘zgarish yuz berdi. Mustaqillik tufayli milliy madaniyatimiz va an’analarimizni dunyoga ko‘rsatish va targ‘ib qilish imkoniyati paydo bo‘ldi. Xususan, O‘zbekiston Respublikasining birinchi Prezidenti tashabbusi bilan 1997-yildan beri har ikki yilda o‘tkazib kelinayotgan “Sharq taronalari” xalqaro festivali milliy musiqa va qo‘shiqchilik san’atining betakror namunalarini keng targ‘ib etish hamda qadimiy an’analarni asrashga qaratilgan. “…bu shunday musiqiy asarki, faqat uning klassik qismining o‘zidagina uch yuzdan ortiq kuy saqlanib qolgan; bitta cholg‘uchi bugungi kunda o‘n beshga yaqin cholg‘u asbobiga ega; faqat musiqaning o‘zi o‘rganishga arziydigan nazariya va

uslubga ega; uni ulug‘lovchilar haqiqatni aytadilar. Yurtimiz xalqi hozir mutlaqo yangi jamiyatda va yangi turmush tarzida yashamoqda. Xalqimizning qalbida, tafakkurida va tasavvurida o‘zgarish yuz berdi. Mustaqillik tufayli milliy madaniyatimiz va an’analarimizni dunyoga ko‘rsatish va targ‘ib qilish imkoniyati paydo bo‘ldi. Xususan, O‘zbekiston Respublikasining birinchi Prezidenti tashabbusi bilan 1997-yildan beri har ikki yilda o‘tkazib kelinayotgan “Sharq taronalari” xalqaro festivali milliy musiqa va qo‘shiqchilik san’atining betakror namunalarini keng targ‘ib etish hamda qadimiy an’analarni asrashga qaratilgan. O‘zbekistonda yangi ma’naviy yo‘nalishlarning shakllanishi, o‘z navbatida, pedagogika va san’atning barcha sohalariga samarali ta’sir ko‘rsatadi, ijodiy izlanishlar ko‘lamini kengaytiradi va badiiy tafakkur rivojini tezlashtiradi. Tarixiy, madaniy, ma’naviy va axloqiy qadriyatlarning keng qatlamlarini qayta anglash musiqa san’atida ham, san’atning barcha sohalarida ham yaqqol namoyon bo‘lmoqda.

Milliy tafakkurdagi tub o‘zgarishlar uni ma’naviyatimizning asosiy o‘zagi bo‘lishini va jamoatchilik ongining zamonaviy darajasiga mos ravishda yangi talablar asosida baholashni taqozo etadi. Tadqiqotimizda yuqorida bayon etilgan qoidalarga amal qilgan holda, musiqa bilan bog‘liq umumiy madaniyat jihatlarini, musiqaning tushunchasi va mohiyatini, shuningdek, umumta’lim maktablari o‘quvchilari orasida musiqaning ta’sirchan xususiyatlarini yoritishga harakat qildik. Musiqaning ma’naviy tarbiyadagi roli ortib bormoqda. Alohida ahamiyat kasb etadi. XX asrning 20-yillarida o‘zbek xalq qo‘shiqlarining mazmuni asosan turmush sharoitlari va ijrochilik mahoratini oshirish haqida kuylashdan iborat bo‘lib, bu qo‘shiqlar o‘zbek xalqining boy musiqiy merosiga asoslangan edi. Bu meros qadim zamonlardan beri og‘zaki ravishda avloddan avlodga o‘tib kelgan. O‘zbek xalqining o‘tmishi, turmush sharoitlari, qayg‘u-alamlari, mashaqqatli

mehnati va ozodlik uchun kurashi xalq musiqa san'atida o‘z aksini topgan.3 Ko‘plab xalq qo‘shiqlari, bolalar qo‘shiqlari, sevgi-muhabbat haqidagi lirik qo‘shiqlar, hazil-mutoyiba hamda fasllarga bag‘ishlangan musiqiy asarlar ijro etilgan. Xalq musiqasining bu ko‘p qirrali merosini ikkita asosiy mavzuviy bo‘limga ajratish mumkin. Ularning birinchisi marosim, mehnat va boshqa turmush sharoitlari bilan bog‘liq (Yor-yor, Yig‘i-sadr, Maida, Yozi, Alla), ikkinchisi esa qo‘shiqlar (ashulalar) bilan bog‘liq. Bu qo‘shiqlar hech qanday turmush sharoitlari bilan bog‘liq bo‘lmagan mazmundagi asarlardir: laparlar, yallalar, ashulalar. O‘zbek xalqining professional og‘zaki musiqa merosida asosiy o‘rinni maqomlar egallaydi. O‘zbekistonda maqomlar mahalliy sharoitga qarab ikkiga bo‘linadi: Buxoro va Xorazm maqomlari. Biroq bu maqomlarning ayrim qismlari Farg‘ona vodiysida ijro etilgan va tarixda uchinchisi – Farg‘ona-Toshkent yoki “Chormaqom” deb nomlangan. Professional musiqashunoslar bu “Chormaqom”ni alohida ajratib ko‘rsatish va uni Buxoro maqomi bilan birlashtirish nomaqbul ekanini ta'kidlaganlar. Maqomlarning mazmuni asosan lirik bo‘lib, ulardagi klassik she'rlar Hofiz, Navoiy, Bedil, Bobur, Jomiy, Muqimiyga tegishli. Maqom musiqasida xalq she'rlari ham qo‘llaniladi. O‘zbek-tojik musiqiy merosi bo‘lgan Buxoro maqomi “Shashmaqom” bo‘lib, Buzruk, Rost, Navo, Dugoh, Segoh, Iroqdan iborat. Har bir maqom ikki qismga bo‘linadi: cholg‘u va ashula.

Cholg‘u bo‘limi “Mushkilot”, ashula bo‘limi esa “Nasr” deb ataladi. Cholg‘u bo‘limi, o‘z navbatida, bir necha qismga bo‘linadi – Tasnif, Tarje, Gardun, Muhammas va Saqillar.

Ashula qismi Sarbor, Talqin, Nasr, Qashqarcha, Soqiynoma, Uforga bo‘linadi. Maqomlarni ijro etishda asosiy cholg‘u asboblari tanbur va doira bo‘lib, har bir maqomda tanbur alohida sozlanadi. Masalan: Buzruk, Dugoh, Segoh va Iroq

3 Konurova Leyla Ruslanovna. THE INFLUENCE OF TRADITIONAL AND NON-TRADITIONAL MUSICAL AND PLAY ACTIVITIES ON CHILDREN'S DEVELOPMENT. (2025). *World Bulletin of Social Sciences*, *44*, 53-56. https://scholarexpress.net/index.php/wbss/article/view/5097

maqomlarini ijro etishda sozlash kvartaga (o‘rta va oxirgi tor orasidagi interval) qo‘yiladi. Agar shunday bo‘lsa, tor kvintaga sozlanadi. Navo maqomida ijro etilganda tanbur sekunda intervaliga sozlanadi.

Xulosa

Ajdodlarimiz qoldirgan boy ma’naviy merosni asrab-avaylashda, o‘quvchi-talabalarning ma’naviy kamolotida va zamonaviy fanning rivojida o‘zbek xalq musiqasining o‘rni beqiyosdir. Shunday yurtda ulg‘ayayotgan avlodning istiqboli porloq va kelajagi go‘zal bo‘lishiga shubha yo‘q.

Adabiyotlar.

1. Yangi O‘zbekiston qiyofasini shakllantirishda milliy madaniyatimizning o‘rni va ahamiyati. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyev raisligida 2017-yil 25-dekabrda madaniyat va san’at sohasidagi dolzarb masalalarni muhokama qilish bo‘yicha yig‘ilish o‘tkazildi. Xalq so‘zi. 2017-yil 26-dekabr.

2. Odilov A. O‘zbek xalq cholg‘ularida ijrochilik tarixi. “Kitobxon” 2021, 19–25-betlar.

3. Musiqiy ijod masalalari. Maqolalar to‘plami. T. “Yangi asr avlodi.” 2002, 88–90-betlar.

4. Yunusov R. Mustaqillik mafkurasi va musiqiy jarayon. T-2002. 16-bet.

5. A. Fitrat. O‘zbek musiqasi va uning tarixi. T.: “Fan” nashriyoti, 2023, 52 bet.

6. Konurova Leyla Ruslanovna. THE INFLUENCE OF TRADITIONAL AND NON-TRADITIONAL MUSICAL AND PLAY ACTIVITIES ON CHILDREN’S DEVELOPMENT. (2025). *World Bulletin of Social Sciences*, *44*, 53-56. https://scholarexpress.net/index.php/wbss/article/view/5097

7. **Konurova Leyla Ruslanovna.** Methods for developing the creative abilities of preschool children based on music therapy. (2025). *Texas Journal of*

Multidisciplinary Studies, *41*, 46-49. https://doi.org/10.62480/tjms.2025.vol41.5976.pp46-49

8. Dildora Baymuratovna. (2024). SAMARQAND DOSTONCHILIK MAKTABINING TARIXIY SHAKLLANISHI VA BAXSHI IJROCHILIGI AN'NALARINING TUTGAN O'RNI. "MUSIQA TA'LIMI VA SAN'ATINING BUGUNGI GLOBALLASHUV SHAROITDA MILLIY-IJTIMOIY AHAMIYATI: MUAMMO VA YECHIMLAR" (ASR), Tashkent, Uzbekistan. Academic Scientific Research Group.https://doi.org/10.5281/zenodo.14468858

9. Abdurasulov Bahodir Saydurasulovich. (2026). MUSIQIY MOROSIMIZ XALQ SHURMATIDA [Dataset]. Lotin Amerikasi ta'lim jurnalida (6-jild, 01-son, 433-438-betlar). Zenodo.https://doi.org/10.5281/zenodo.18284467